

z něj vznikla seriózní a respektovaná vědecká instituce.²²

Jestliže komunismus byl a je svou podstatou předmětem dějinného „po-

litického sváru“, potom depolitizace této instituce je především snahou o zpoddajnění, rozmlžení a vymazání toho, co tvoří politikum. Summa su-

mmarum: depolitizace Ústavu znamená potlačení zkoumání politické povahy obou totalitních režimů.

Mirek Vodrážka

Depolitizace jako cesta k nezávislosti instituce

Depolitizace Ústavu znamená potlačení zkoumání politické povahy obou totalitních režimů. Tak končí svůj text *Mýtus depolitizace ÚSTR* Mirek Vodrážka. Věta provokující, vyargumentovaná, leč směšující dvě různé věci – „praktická hodnocení“ a stranickopolitický vliv. Pojďme vést s M. Vodrážkou polemiku a hledejme, co nás na pojetí minulosti rozděluje, a co naopak spojuje.

Mirek Vodrážka ve svém textu traktuje řadu klíčových otázek, které jsou pro existenci a rozvoj Ústavu pro studium totalitních režimů zásadní. Mohlo by se zdát, že reakce na tento text je tedy dobrou příležitostí, jak některé teze upřesnit. Situaci však komplikují role obou aktérů sporu. Mirek Vodrážka je zaměstnancem ÚSTR a místopředsedou odborové organizace, která se systematicky vymezuje vůči krokům Rady Ústavu. Její členové včetně mě mají zákonnou povinnost dohlížet na činnost Ústavu. Pozice člena Rady je zákonem koncipována tak, že může mít silný vliv na podobu a fungování Ústavu – její členové by však s těmito kompetencemi měli podle mého soudu zacházet velmi opatrně. Formulace odborného pohledu na zkoumanou látku členem Rady je ze své povahy problematická věc. Artikulace představ o způsobu zkoumání minulosti či vlastní historické interpretace určitých období či událostí by mohly být mylně vnímány jako „zadání“ celoustavního interpretačního kurzu. Diverzita přístupů

a interpretační svoboda badání jsou pro mě principiální hodnoty.

Hledání objektivit

M. Vodrážka vede v celém textu spor, jak uvádí, s „postpozitivistickým“ duchem vědeckosti, jehož ztělesněním mám být údajně já. Tvrdí, že každá práce má historicko-pozitivistickou povahu. Odmítá tezi o neutrální či objektivní vědě. Pojďme ji odmítat s ním, protože zde jsme pravděpodobně k překvapení M. Vodrážky zcela ve shodě.

Identitu a hodnoty autora nelze od textu oddělit. Platí to nejen u normativně ontologických děl, která z povahy věci vystupují z určité hodnotové pozice, případně u pojednání dialekticko-kritických, která v hodnotových soudech končí, ale i u empiricko-analytických textů, které jdou v duchu weberianské tradice nehodnotícího pojetí vědy.¹ Paradigma, ve kterém je autor pevně usazen, vždy formuje způsob zpracování jakéhokoli tématu. Navíc i ve zdánlivě neutrálních pojednáních se velmi často vychází z tezí, které jsou sice normativní, ale zároveň předmětem konsenzu. Statě věnující se genderu implicitně vycházejí ze zásad rovnosti či nediskriminace. Politologické texty pracují s demokratickým systémem jako s normou či kýženým stavem. V dějepisectví, i v deskriptivním, jež neobsahuje interpretaci, beroucím si to nejlepší z pozitivistické tradice, nacházíme

roviny, které mají hodnotový základ. Ať už se jedná o výběr tématu, které zpravidla vychází z metanarace a je zpětně do ní zasazeno. Je-li „velké vyprávění“ – vypůjčíme-li si Lyotardův pojem – vyprávění o bílých, maskulinních, civilizovaných, západních křesťanech,² je nutné k tomuto faktu přistupovat s notnou dávkou reflexivity. Nebo sociální konstrukce „období“, koncept interpretace doby, pomocí něhož se vytváří určité časové bloky, které pak analyticky popisujeme, čímž oslabujeme vnitřní diferencovanost onoho uměle vytvořeného celku. Výzev spojených s upřímnou snahou o poznání je celá řada.

Přestože se s M. Vodrážkou shodneme na východiscích, tedy na neexistenci zcela objektivní vědy, neshodneme se pravděpodobně na důsledcích vyplývajících z tohoto stavu.

Praktická hodnocení

Jak už bylo řečeno, existují tři typy textů. V případě prvního typu, postaveného na empiricko-analytickém přístupu, by mělo být snahou autora či autorky textu se od svého osobního pohledu, hodnotového rámce, či pokud chcete světonázoru, oprostit. Pokud si někdo tento přístup zvolí, nelze rezignovat na snahu o neangažované popsaní jevů – a to ani v případě, že víme, že tato snaha nebude nikdy zcela dokonána. Proto nelze s M. Vodrážkou souhlasit a je zcela namístě po textech

1 WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Oikoymenth, Praha 1998, kap. 2, s. 64–108.

2 STORCHOVÁ, Lucie: Konceptualizace genderu v Historische Antropologie. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*. Fakulta humanitních studií UK, Praha 2007, s. 59

vydávajících se za empiricko-analytické požadovat „nehodnotící pojetí dějin“ či „neangažovaný a neutrální jazyk“. Použijeme-li slavný Weberův obrat, měl by se vědec vyvarovat „praktických hodnocení“, protože věda neslouží žádnému konkrétnímu cíli.³

A o nominálně „nevychýleném historickém popisu“ produkce Ústavu pak můžeme hovořit u druhého a třetího typu textů; tedy u normativně ontologických a dialekticko-kritických pojednání (tedy textů, které vycházejí z definovaných hodnotových rámců, případně v nich končí). Myšleno tak, že instituce jako ÚSTR by neměla cíleně prezentovat výhradně jeden specifický interpretační rámec, ale vyhledávat minoritní či inovativní přístupy a umožnit svým pracovníkům plnou interpretační svobodu.

Nepatříční vědci

Mírek Vodrážka ve svém textu opakovaně naráží na identitu (případně minulost) píšících autorů. Ano, o minulosti píšící bývalí členové KSČ, píšící o ní lidé, kteří se za minulého režimu vůči bezpráví nijak nevymezovali (šedá zóna), ale také na druhé straně vznikají texty od autorů z předlistopadové opozice. Nechceme-li rezignovat na diskusi o nejnovějších dějinách, musíme přijmout fakt, že diskutující jsou buď aktéři oné doby, nebo jejich potomci.⁴ Pro pochopení oné doby je důležité nikoho⁵ z debaty nevykloučovat, přičemž je vždy dobré vědět, jaká životní zkušenost daný přístup formovala.

Jak je z předchozího zřejmé, objektivní popis v případě soudobých dějin ani není možný. A nejde jen o dějiny. Příkladů, kdy píše „insider“ – často ku

prospěchu věci – je celá řada. Problematizovat propojenost autora či autorky s tématem je krátkozraké. Například by nebylo možné jakékoli zkoumání genderových témat, neboť každý z nás se s nějakým genderem identifikuje. Antropolog Robert Murphy by na sobě nemohl zkoumat těžké zdravotní postižení⁶ a sociolog Zygmunt Bauman, jehož rodina prošla koncentračními tábory, by nenapsal excelentní *Modernitu a holocaust*⁷. Nároky na reflexivitu jsou pochopitelně v případě autorů-aktérů mnohonásobně vyšší.

Depolitizace

Co je to tedy ona tolik zmiňovaná depolitizace, když to není M. Vodrážkou obávané odstraňování (částečně neodstranitelných) hodnotových rámců, které (převážně normativně ontologické) texty formují? Pojem depolitizace má více rovin a významů a zde pravděpodobně došlo k nedorozumění. Hovořil-li jsem o depolitizaci, měl jsem na mysli narušení vazeb stranicko-politického charakteru, tedy vazeb mezi vedením instituce a lidmi v exekutivních pozicích, kteří utilitárně používali závěry instituce k mocensko-politickým cílům.

Za depolitizaci rovněž považují nastavení mechanismů instituce tak, aby členové Rady ÚSTR, kteří jsou voleni politickým orgánem – Senátem ČR – nezasahovali do podoby projektů, jak tomu bylo v minulosti.⁸ V neposlední řadě je depolitizací míněno i to, aby vědci, kteří mají normativně ontologický či dialekticko-kritický přístup, jenž však není v souladu s „oficiální politikou“ (dominantním diskurzem) instituce, nebyli na základě způsobu

svého psaní z Ústavu propouštěni.⁹ Taková politizace instituce je hrubým porušením vědecké etiky.

ÚSTR jako společenský svár

Depolitizace je předpokladem pro společenské uznání instituce. Pouze dlouhodobá zkušenost s prací Ústavu, jehož jediným cílem by měla být vědecká poctivost, mu může přinést širokou důvěru. V této souvislosti jsem hovořil o ÚSTR jako o instituci, která by neměla rozdělovat společnost.

Jde o věc mimořádně citlivou, a jak M. Vodrážka dokládá, ani samotní aktéři rezistence nebyli v roce 1984 nad textem *Právo a dějiny* jednotní. Rozdíl v interpretaci minulosti tedy nejsou pouze mezi přívrženci a odpůrci předlistopadového režimu. Vzhledem k tomu, že vznik ÚSTR byl předmětem politického sporu, je cesta ke společenské shodě nad jeho existencí i produkcí o to těžší. Cesta ke konsenzu vede přes pluralitu pamětí.¹⁰ Není možné mít monopol na interpretaci minulosti, není možné mít jeden „státem posvěcený“ interpretační rámec. Rolí instituce, jako je ÚSTR, je zachytit dobu minulou v její šíři z různých úhlů pohledu. ÚSTR nesmí být vykladačem jedné jediné pravdy.

Je zřejmé, že se s Mirkem Vodrážkou v mnohém rozcházíme. Nikdo by mu však neměl brát jeho pohled na minulost. Ten je stejně legitimní jako jiné zkušenosti, bez ohledu na to, zda je součástí dominantního či okrajového diskurzu. Paměť M. Vodrážky je důležitou součástí pestré mozaiky vyprávění o druhé polovině dvacátého století.

Michal Uhl 

3 WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*, kap. 2, s. 64–108.

4 S jedinou výjimkou: větší vnitřní svobodu nezatíženou rodinnou historií mají lidé s nečeskoslovenskými kořeny.

5 Zajímavým příkladem budiž publikace z oboru psychologie ALEXA, Janek: *Žil jsem jako pedofil*. Portál, Praha 2002

6 MURPHY, Robert: *Umlčené tělo*. Slon, Praha 2001.

7 BAUMAN, Zygmunt: *Modernita a holocaust*. Slon, Praha 2003.

8 ŠUSTROVÁ, Radka: *Ústav pro studium totalitních režimů a věda? Viz http://www.denikreferendum.cz/clanek/15340-ustav-pro-studium-totalitnich-rezimu-a-veda* (citováno k 17. 6. 2013).

9 Jednalo se například o případ Vítězslava Sommera projednávání na 6. jednání rady ÚSTR, v bodě 3. Viz <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rada/2013/zapis-jednania6-2013.pdf> (citováno k 17. 6. 2013).

10 Dobře popsáno M. Kopečkem. KOPEČEK, Michal: *Spory o „dědictví“ demokratické opozice ve střední Evropě, autenticita a dějinná paměť*. Viz <http://www.cz.boell.org/downloads/kopeczek.pdf> (citováno k 17. 6. 2013).